MINDRE BIDRAG

GOTTONSK STEDNAVNEKRONOLOGIS KLASSISK AVHJEMLEDE UDGANGSPUNKTER

Den klassiske Overleverings Fingerpeg er stadig et *terra incognita.* Jeg har drøftet dem i »Nord. Tidskr. f. Filologi« 1919; »Vor Folkegruppe Gottjod« § 76, 1926; »Aarb. f. nord. Oldk.« 1945, 122; »Ark. f. nord. fil.« 1951, 16; »Classica et mediaevalia« 1952, 236. Hær skal Udgangspunkterne pâny opregnes.

1. Klassisk Overlevering fra Norden. Opregnet 1919 og stadig gentaget. Simplex er i vældig Overvægt; et Par lange Avledningstyper; $^1/_2$ Samsæt, dvs. Scadin-auia må dele Pladsen med Simplex Scandia. Jeg skal være så liberal, ved Gætning at tilføje 2 andre Samsæt: hapax legomenon Kobandoi Ptol., læs *Ko-bangoi, Indb. av det store Sogn Ko-wang, Kvong; hapax legomenon Firaisoi Ptol., læs: *Fin-haiþoi, Indb. av Finn-heiðr, hos Jordanes i 500tallet Finn-aithae. I den samlede klassiske Overlevering fra Gottjod gennem 300 År, fra 115 før Kr. til c. 200 e. Kr. optræder: en Snes Simplexer; en 4-5 ægte gott. Samsæt — Boi-haemum, Teurio-chaim-, Idista-viso, Meli-bokos og (?) Furgisatis; 10 Samsæt med keltisk Model. Det er det faktiske Grundlag, hvorpå man dekreterer: Samsæt er en fra Arilds Tid herskende gottonsk Type; Simplex ignoreres. Jævnfør dæroverfor de gottonske Personnavne siden den ældste Urtid: Bojo-rix, Ario-vistus, Cat-valda, Chario-valda, Thus-nelda, Segi-merus, Segi-mundus etc. Samsæt er klippefast tydelig overleveret som herskende Regel. Kontrasten er indlysende. Man må være blind, for ikke at se den.

2. Jyske — særlig vestjyske — Sognenavne frembyder en urørt Urnomenklatur, væsentlig indskrænket til 4 Typer: 1. Simplex; 2. Avledning *-ing* (kan være Indbyggernavn til et Simplexsogn); 3. *-heim*; 4. *-bjærg* = *-borg* (keltisk Model). Se den skematiske Opstilling i »Vor Folkegruppe Gottjod«, Fig. 4. Nøjere kronologiske Holdepunkter fattes. Vandmøllens Indførelse i det angelske Sogn Kværn turde skyldes Indflydelse fra den frankiske Stormagt, stiftet i 400-500tallet. *Therkel Mathiessen* i »Studier over Vestjyllands Oldtidsbebyggelse«, 1948, Fig. 1, har støttet min Iagttagelse arkæologisk.

3. Gentagne Egns- og Ønavne er normalt Kortetyper. Påvist av mig i »Sønderjysk Ætlære«, Kort Figur 1. Yderligere Påvisning overflødig. Aldrig noteret av Filologerne.

4. Ætniske Landsnavne fra 1ste-2det Århundrede fremviser 2 (siger og skriver to) Heim-samsæt: Boi-haemum, Teurio-chaim-. De er med Urette postulerede som Tegn på Heimbygdernes Ælde. Det drejer sig om en ren Undtagelsesklasse, aldrig produktiv undtagen i Mytelæren:

Jotun-heim etc. Det ellers tydelig herskende er Simplex. Tacitus: Catvalda dvæler 19 e. Kr. »inter Gotones«, dvs. »i Goterland«. Dion Kassios, 100tallet, kender: Chaukis, Cheruskis, Sygambris, intet »Chaukerland«, »Chaukerrige« etc. Hærmed stemmer en hel Tylft tyske ætniske Landsnavne såsom »Sachsen, Hessen, Franken«. Det er Normaltypen. (Bygdnavne på *-heim* myldrer først frem i 500tallet og især under Karl den Store).

5. Ætniske Landsnavne på *-rige*. Ikke avhjemlede før 500tallet: Raumaricii etc. Model keltisk: irsk Cal-rige; donaukeltisk: Camp-riche hos Kelterstammen Kampoi.

6. Ø-Samsæt. Cæsar 58 f. Kr. møder Bat-avi, Indb. av Øen Bet-uwe. Plinius († 79 e. Kr.) omtaler frisiske Øer Auster-auia, Act-auia og nordisk Halvø Scadin-auia. De 3 første kan forklares ved Kopiering fra keltisk Model, *Men-apia, Hjemsted for Men-apii, ligeoverfor Bet-uwe; jfr. Mon-apia, »Isle of Man«. Scadin-auia er vanskeligere at forklare, da det er fjærnt fra Kelterne. Navnet indtager en Særstilling, idet det genspejles i Lappernes mytiske Skadesi-suolo. Jeg troer, at der fra Rhinmundingen har været keltisk Handelsforbindelse med Skåne. At fremmede Købmænd kan medføre fremmede Navne, seer vi ved Portør i Sydnorge (og vel ved vort Ripæ i Sønderjylland).

7. Samsæt *-bjærg, -borg*, indgår som nævnt blandt de jyske Ursogne; i tyske Byer Asci-burgium, Teuti-burgion, i tyske Bjærgnavne Askiburgion, Teuto-burg, Vis-burg. Modellen er keltisk *-briga*. Startpunkt: Provinshovedstaden Augusta Vindelicorum > tysk August-burg; Keltisk har i Spanien nøjagtig tilsvarende Augusto-briga. Vestjysk Longhburgh minder om kelt. Lango-briga. De vigtigste Bjærge i Skandinavien har ikke »Bjærg«-Navne, men Simplexnavne: Saevo, Kølen, Dovre.

8. Samsæt *-ford:* Tuli-furdon, Lup-furdon, Ptol. Urkeltisk Model **pɣton*, kelt. *-riton*, kendt fra den cumberlandske By Pen-rith, »Hovedvad«. Typen når nordpå ikke ud over tysk og saxisk Område. Det tyder på sekundær Opkomst.

9. Samsæt *-tun*, nordtysk Loc-tuna. Keltisk Model *-dunon*, jfr. svensk Sig-tunir = kelt. Sego-dunon. Typens Vandringsveje er løjerlige, paradoxale. Nordtyskland har kun en 5-6 Exp. hos Förstemann. Dærimod myldrer de frem i den flanderske Saxerbygd i 300-500tallet og går dærfra over til England. Samtidig får Typen Avlæggere på upsvensk og norsk Grund, medens den er fremmed for det mellemliggende danske Område. Den optræder hær kun sporadisk, mest vel ved upsvensk Indflytning, som Sal-tuna på Bornholm. Denne Zigzaglinje er svær at tidfæste. Hos Ptolemaios henimod 200 savnes endnu ethvert Spor av Overtagelsen; vi finder kun de keltiske Modeller som Karro-dunon i Østgermanien.

10. Samsæt *-mark*. Ikke klassisk avhjemlet. Keltisk Model *-brog* hos Stammen Allo-broges og i kymrisk Shire Pem-broke.

11. Samsæt *-ved*. Er ikke klassisk avhjemlet, men har et meget gammelt gotisk Exempel hos Thietmar: Miriq-uidui dvs. Erzgebirge, svarende til det vigtige mytiske og episke Navn Myrk-viðr. Keltisk Model: irsk Dē-fid, »Gudeskov« = svensk Ti-veden.

12. Samsæt *-hede*. Usikker klassisk Avhjemling: *Fin-haiþoi (Ptol. Firaisoi), Indb. i Finn-heiðr, hos Jordanes i 500tallet Finn-aithae. Navnet er eneste Exempel på Spiranten þ's Slutstilling; sydlandske Hjem-

melsmænd kunde ikke opfatte dette þ som andet end *s*; (den korrekte Form Finn-aithae hos Jordanes skyldes ingen Sydlænding, men Nordmanden Hrodulf). Langobarderne i 300tallet kender en Egn Göl-(h)aida.

13. Samsæt *-sæde*. Furgi-satis, Ptol. Keltisk Model synes at foreligge i Tarve-sedum, »Tyresæde«; dog er jeg ikke sikker på, om den rigtigere Stavemåde er Tarv-essedum, hvilket giver en anden Type. Genspejles i svensk og norsk Type *-säter*.

14. Lange Avledningsnavne. Oldtysk Fergunnia, nytysk Firngrund. Keltisk Model: urkelt. *Perkunia, kelt. Hercynia, »Egeskov«. Hænger vel sammen med Guden oldn. Fjörgynn. preuss. Perkunis, (slav. Perun, oldind. Parjanya, begge med Tabu-Forvanskning), kelt. *Herkunis (latiniseret Hercules). Andre urgamle Avledstyper drøfter jeg hær ikke, da Overleveringen er for usikker, ofte helt slet.

15. Samsæt på tysk *-wiese*, »Eng«. Tacitus, 1ste Årh. e. Kr. Idista-viso.

16. Samsæt på *-bøg*. Meli-bokos Ptol., »Mål-bøg«.

17. Samsæt på *-vang*, usikkert. *Ko-bangoi, Indb. av Ko-wang, Ptol. Urhjem for Varisterne: Stade-wanga.

18. Samsæt på *-land*, noteres tidligst i 300tallet: gotisk Cauca-land, Kaukoensernes Land; Judaia-land, »Jødeland« hos Wulfila; langbard. Rugi-landa, 400tallet.

19. Samsæt på tysk *-bant*, »Landskab«, noteres c. 100 e. Kr., Tubantes; i 300tallet Bucino-bantes.

20. Samsæt på tysk *-gau*, »Landskab«. Brisi-gavi i Breisgau, 300tallet.

21. Samsæt på tysk *-aib*, »Landskab«, Wetar-eiba, nu Wetterau. »Origo Langobardorum« avhjemler Ant-aib, Bayn-aib, Burgund-aib, der kan sættes til 300-tallet, men bortset fra Hessen er Typen eellrs ikke produktiv.

22. Avledning *-ing*. Må drøftes udførligere, da Typen i den gængse Typekronologi spiller en vigtig Rolle, idet Ingbygder formodes at være urgamle. Denne Opstilling turde være ret uhjemlet. I de vestjyske Sognes arkaiske Nomenklatur indgår *-ing* nok på fremskudt Plads, men en nøjere Tidfæstelse lader sig ikke give. Hos Ptolemaios c. 170 e. Kr. møder vi ved Siden av 7 Simplexbygder et eneste Askalingion, og i »Tab. Peuting.« fra 400tallet et Caspingium i Rhindeltaet. Men ialfald Askalingion kunde godt se ud til at være det nytyske Osning, av Ptolemaios flyttet fra Bjærgklassen over i Bygdklassen; tilsvarende sætter Ptolemaios Bjærget *Teutiburgion (Tulisurgion) som By. Medens Ingbygder således er svagt avhjemlede, tyder 3 *-ing* blandt Ptol.s Stammenavne på hyppig Forekomst i Områdesklassen, jfr. de taciteiske Reudigni og Marsigni. Dærmed stemmer i »Origo Langob.« Scoringa, Mauringa, vel fra 300tallet. Ingbygder bliver i »Saxerkrøniken« ikke noterede ved Landnammet i 400-500tallet. De første faktiske Startpunkter for en Massetilvirkning av Ingbygder er følgende: (1) Allemannernes Erobring av Østgallien c. 480. Dærmed følger en kompakt Ingbosættelse gennem Lothringen og Luxemburg. (Efter den frankiske Erobring er den frankoniseret; det har tyske Etnologer ikke forstået. De regner fejlagtigt disse Ingbygder for oprindelige frankiske. Jfr. min Artikel i »Geogr. Tidskr.« 1918, 191 ff.). — (2) Langobardernes Erobring av Italien 568. Dærmed følger talrige Ingbygder på Posletten. Sidstnævnte Exempel er vigtigt, fordi Langobarderne hurtig romaniseredes, hvorved Videreudvikling avskares, så deres Stednavne blev en »Forstening«,

visende det faktiske Typeforråd ved Indvandringen. Jeg kender kun et eneste Samsæt, Warde-stalla, nu Guastalla. Dette svarer nøje til det yderst svage Forråd av gottonske Samsæt, som Romerne har iagttaget gennem et Naboforhold på 3 Århundreder, se mere dærom nedenfor.

Som terminus ad quem må tilføjes: hos Friserne — men ikke hos Nordboerne — kunde Ingbygder produceres endnu i 1100tallet. »Ejdersteds Krønike« meddeler, at Tate Eskels anno 1103 grundede Kirke i Tating.

23. Samsæt på *-heim* ved Bygdnavne. Dette er det store Spørgsmål. Elementet *-heim* er sagtens noget av det vigtigste ved Opklaringen av Gåden: hvor når gik Simplexdannelsen av Mode? Hvornår tog lange Avledsdannelser og Samsæt Overhånd? Vi må søge forskellige Udgangspunkter.

a. Arkæologiske og byggetekniske Argumenter føres av Rygh og andre Nordmænd i Marken for at vise, at norske Heimbygdnavne er urgamle. Jeg kan ikke dømme dærom, men tvivler dog på, at arkæologiske etc. Argumenter kan kuldkaste den klassiske Overleverings negative og positive Vidnesbyrd.

b. Den klassiske Overlevering kender ingen Heimbygdnavne lige til 400tallet.

c. Gotiske Levn. Dirsch-keim i Samland, Dar-kehmen etc. er pruteniserede Heimbygder. Vi veed, at got. *haims* i 300tallet var det dagligdags Ord for »Landsby«. Iøvrigt fattes Holdepunkter for Tidfæstelsen.

d. Danske, især vestjyske Heimbygder. Denne Avdeling synes at vise et Overgangsstade fra (religiøst) Områdesnavn til Bygdnavn:

Sdj. Ell-æm Syssel, vel = »Helligdomshjem«, til gotisk *alhs*, »Helligdom«; sjæll. Smør-hem Hd., »Offerhjem«, med Masseofferfund fra Bronzealderen; jysk Ny(-hei)m Hd., »Månehjem« (?); »Ny« turde være Tabu-Navn for »Måne«; fynsk Guth-um Hd. = vestgöt. Gud-hems Hd.; jysk Gud-um Sogne (2), øbosk Gud-um, Gud-ium Sogn; (oldn. Sól-heimar, episk Områdesnavn i Helgedigtene); vest- & østj. Sogne, oftere Vi-um, »viet Hjem«, Indbyggernavn Vimminger; vestj. Ti-(hei)m, østj. T(i-h)em Sogn, »Hjem for Guden Ti«; vestj. Tar-em, Indbyggernavn Tarmninger. Kan være »Thor-hjem«; i Vestjylland bliver »Torp« oftere til »Tarp«. *Tar-* kan også være Tabu-Maskering.

Der savnes Exempler på genitivisk Konstruktion: *Els-, Guds-, Sólar-, Tis-, Thors-, Odins-heim. Et himmerlandsk Nysum findes, men at det hører til Heimgruppen, er ikke sikkert. Sjæll. Niarther-um kan ligeså godt være et Rumnavn som et Heimnavn. Norge har 5 Njardheim; kun en enkelt Gang synes et Njarðar-heimr at forekomme, (Påfaldende er et Balders-heimr, en tysk Genitivtype dukkende op langt nordpå i Norge; se Magnus Olsen, »Hedenske Kultminder« S. 36). Alt i alt tyder de vestjyske Sognenavne på et Stade *efter* Simplexstadet, men før Indførelsen av Odinstroen, de genitiviske Samsæt og de menneskelige Forled.

e. Saxernes Bosættelser langs Kanalkysterne har som Startpunkter tre Simplexer: Marcis, Horn, Sauzon (»Saxer«). Men ud fra Startpunkterne gås der i Flandern over til en stærk Produktion av Samsæt *-heim* (og *-tun*): Tourne-hem, Hondeg-hem, Lestr-em; hyppig også *-ingheim:* Blaring-hem, Matring-hem. Genitivisk Samsæt synes knap at herske, men dette Stade nås i England. »Saxerkrøniken« har

f. Ex. Egones-ham, der — med Rette eller Urette — siges grundlagt i 571. Man kan gætte på, at de saxiske *-heim* oprindelig har været inspirerede av de gallo-romerske Herregårdsnavne på *-court*, lat. *cohors*, med et Ejernavn foran.

f. Frankerne. I den »Saliske Lov« fortælles et Ophavssagn, hvor Frankerne føres tilbage til Stamfædre, der grunder Bygderne Salechaim, Bodo-chaim, Wido-chaim. Sagnet har at gøre med Heimtypens Start, og det tilhører 400tallet. Rhinprovinsen synes at give Holdepunkter for exakt Datering. Romerne hævdede Rhingrænsen endnu, efterat den dygtige Statholder Aëtius havde avvist Hunnerkongen Attilas Angreb 451. Efter Mordet på Aëtius 454 brød Roms »Wacht am Rhein« sammen. Frankerne myldrede ind. Og vi kan ret sikkert udpege et Hovedpunkt for deres Rhinovergang, ikke langt fra Remagen, hvor Amerikanerne gik over i 1945. Frankerne var ivrige Wodansdyrkere, og det første, de gjorde efter Rhinovergangen, var at ære Wodan ved at grunde Helligdommen Wotanesberg, nu Godesberg, hvor Hitler triumferende førte sine Forhandlinger med Chamberlain i 1938; den nuværende Forlyd *g* er en Tabu-Forklædning av det hellige Navn. Nu, og fra Godesberg skyder der sig en markeret Kile av Heimnavne frem mellem galloromanske Navne både mod Nord og Syd: Mecken-, Flerz-, Flamers-, Ivers-, Wollers-, Schmiede-heim. Kilen tager nøjagtig Sigte på Byen Tolbiacum, nu Zülpich, og netop hær vandt Frankerkongen Chlodewig den afgørende Sejr over Allemannerne År 496. Ligesom Frankernes Fremrykning markeres ved Heimnavne, således synes Allemannernes modsatte Fremrykning at markeres ved Ingnavne, der strækker sig i kompakt Masse mod Nord gennem Lothringen og Luxemburg, se ovenfor under Punkt 22. De to Stødkiler tørner sammen ved Zülpich, og netop hær sloges det Dommedagsslag, der knuste Allemannerne. Den frankiske Kile av Heimnavne vest for Godesberg synes altså at måtte dateres mellem 454 og 496. Chlodewig lod åbenbart Allemannerne sidde i Fred i Lothringen og Luxemburg, men dærimod udryddede han dem ubarmhjærtig i Rhindalen, der var et vigtigt Forpostland mod Øst. F. Ex. det brede Dalstrøg mellem Bingen og Mainz er propfuldt av frankiske *-heim*; hær er *-heim* den absolut herskende Type. Ligeså i Elsass, hvor også den frankiske Forfatter Ermold Nigellus taler om Bosættelse av den frankiske »colonus«. Tyske Sprogmænd har ikke forstået dette Forhold; thi, siger de, Allemannernes Efterkommere i Lothringen taler jo nu en frankisk Dialekt, og de frankiske Efterkommere i Elsass taler jo Allemannisk. Det er en Vrangslutning. De omtalte Folkedele var avskårne fra sine Stammefællers Hovedmasse og lod sig påvirke av Naboerne. Elsass var et »enfant perdu«, en fremskudt Bastion, der med hele sin Langside grænsede til Rhinens allemanniske Østbred. Og i Vogeserne blev der siddende allemanniske Folkerester. Således var de frankiske Kolonister i Elsass udsatte for Påvirkning fra begge Sider og allemanniseredes. Nøjagtig lignende var det med Heimbygderne i Flandern: de var grundede av Saxer, men nu taler de frankisk i flamsk Dialekt. Denne åbenlyse Kendsgærning må fastholdes overfor tyske Sprogmænds ensidige Urgering av Elsassernes allemanniske Dialektpræg. Jfr. min Artikel »Frankisk Kolonisation paa allemannisk Grund«, »Geogr. Tidskr.« 1918, S. 191. Iøvrigt fortsættes den frankiske Produktion av Heimnavne for fuld Kraft i 700-800tallet,

som vi seer ved Karl den Stores nationale Deportationer, de talrige Brezzen- (Bretonen-), Friesen-, Langbarden-, Sachsen-, Thüringheim.

Ovenstående er kun spredte Iagttagelser. Men de giver et Indtryk av, hvilke indviklede historiske Problemer man må tumle med, når det gælder at fastslå de enkelte Samsættypers Alder.

I 400-500tallet finder vi: Masseproduktion av frankisk *-heim* og (efter 568) av langobardisk *-ing*. I Italien er *-ing* faktisk ene om Buddet; andre Slags Stednavne forekommer så at sige ikke. Samsæt er en sjælden Undtagelse.

Tager vi nu den klassiske Overlevering gennem 300 År, fra 115 f. Kr. til c. 200 e. Kr., så finder vi i dette lange Tidsrum opsnappet en 4-5 ægte gottonske Samsæt: Boi-haemum, Teurio-chaim, Idista-viso, Melibokos, (Furgi-satis?). De øvrige Samsæt har keltisk Model. Totaliter vacant: *-land, -hav, -meer, -fjord, -våg, -vig, -sø, -å, -kilde, -strøm, -flod, -bæk, -strut, -brok, -lar, -mose, -mor, -wald, -hagen, -hart, -horst, -feld, -fjæld, -stad, -hus, -büttel, -torp, -harg, -vi* osv.; jeg kunde fortsætte med Snese av Exempler. Er den romerske og græske Opfattelsesevne virkelig så svag, at den overseer en latent tilstedeværende Tilvirkning av sammensatte Stednavne, medens den samtidig fuldstændig klart og nøjagtigt gengiver den ved gottonske Personnavne herskende sammensatte Type? Nej! det forstenede langobardiske Navneforråd viser, at Samsæt anno 568 var en sjælden Undtagelse ved Bygdnavne.

Jeg konkluderer: nordisk Stednavneforskning har forsømt at give sort på hvidt for den Antagelse, at Samsæt var en i Urtidens Bygder almindelig herskende Type, medens Simplex ingen Rolle spillede.

Eskjær, 10. Februar 1954.

Gudmund Schütte.

GIRART - SIGIBERT - CHILPERIK - SIGURD

1. Et oldfransk Digt og Eddaens Nibelungversion.

Den tyske Nibelungforskning har hidtil holdt sig altfor snævert til tyske og nordiske Kilder. *Fr. Panzer* i »Studien zum Nibelungenliede« 1945, efterlyser franske Forbilleder. *Gust. Brockstedt* har allerede fremdraget ét saadant i »Flooventstudien«, 1906; jfr. mit Referat i »Sigfrid und Brünhild«, Kap. XVII.

Et endnu mere slaaende Forbillede fremdroges av *Leo Jordan* ved Udgaven av den oldfranske »Chanson de geste« »*Girart*«, 1903. Det paapeges av *Kurt Wais* i »Frühe Epik Westeuropas und die Vorgeschichte des Nibelungenliedes«, 1954.

Helten *Girard* trolover sig med en Fyrstedatter, men svigter hende og overlader hende til en Nabofyrste, som til Erstatning skaffer ham hendes Søster til Brud. Girart hjælper ham med at vinde den vragede Fæstemø. Denne føler sig naturligvis brøstholden, chikanerer sin lykkeligere Søster ved at smæde Girart som undergiven Vassal under hendes Brudgom og gør Ting, der skal tjene til Undergang for den troløse Fæstemand.

Der kræves ikke meget Skarpsind for at sanse, at det ligger klods op ad den norrøne Version. Det noget paafaldende Troskabsbrud motive-